

DOI: 10.32347/2786-7269.2023.5.352-369

УДК 304.2:322

к. філос. н., доцент **Євдокимова Т.В.**,
ievdokimova.tv@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0003-3315-579X,
к. філос. н., доцент **Шарипін А.В.**,
slega@ukr.net, ORCID: 0000-0003-0327-2741,
Київський національний університет будівництва і архітектури

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ І ХРИСТИЯНСТВО

Розглянуто вплив християнства на формування ціннісних засад демократії, на становлення системи демократичних прав, свобод і громадянського суспільства. Проаналізовано теорію християнської і ліберальної демократії, а також вплив усталених норм і свобод демократичного суспільства на виникнення християнського соціального вчення, зміну образу церкви в сучасному світі, на духовне визначення громадян в цілому.

Ключові слова: демократія; свобода совісті; лібералізм; християнська демократія; християнське соціальне вчення; демократичні цінності; справедливість; солідарність; система прав і свобод

Постановка проблеми.

Соціокультурні виміри демократії набувають особливого, іноді доленосного значення у суспільствах перехідного типу, тих, що тільки но вступають на шлях демократії. Демократизація суспільства, це не тільки законотворча, політико-юридична діяльність, а и сприяння усвідомленню громадянами власних і чужих інтересів, свободи і гідності, шануванню норм суспільно-політичної взаємодії.

Система демократичних прав і свобод найчастіше пов'язується з секуляризацією, звільненням суспільства і держави від впливу церкви, але ціннісна основа демократії, основоположні свободи, в тому числі і свобода совісті і віросповідання мають своє підґрунтя в релігії, зокрема, християнстві. Поштовх до свободи віросповідання, як доведено багатьма дослідниками, походив від протестантських сект. М. Вебер визначав, що релігія здатна діяти як один з чинників соціальної динаміки, і що Реформація і протестантизм сприяли пробудженню духу підприємництва і заклали основи ринкової економіки.

Основні напрями сучасної демократії наголошують на духовній основі своїх ідеологій. Відомий німецький філософ і соціолог Ю. Габермас підкреслює, що такі ідеї, як захист прав людини, демократія, свобода виходять з іудейської етики справедливості і християнської етики любові. Водночас

секуляризація не до кінця впоралась з задачею легітимації соціального порядку і потребує допомоги з боку релігійної духовності, що стало явним в постсекулярну добу сучасності.

З іншого боку реалізація прав і свобод віруючих забезпечуються правовою основою демократії. Стан демократії в сучасному суспільстві пов'язаний також з існуванням системи незалежних від держави об'єднань суверенних індивідуумів і вільно встановлених зв'язків між ними — громадянським суспільством. Значне представництво в цьому суспільстві мають церковні громади і різноманітні суспільно-церковні об'єднання. Проблеми формування громадянського суспільства знаходять свій відклик у доктрині субсидіарності і солідарності християнського соціального вчення. Лібералізм, ліберальна демократія це в першу чергу питання свободи.

Актуальність проблеми не згасає у зв'язку з останніми подіями у світі: протистоянням культур, ціннісних і релігійних систем, модернізму і традиціоналізму, екологічною і духовною кризою та ін. Демократія сьогодні опиняється під натиском авторитарних, тоталітарних, фундаменталістських, ревізійністських сил, які заперечують і знецінюють її досягнення, наголошують на її неспроможності впоратись з проблемами, що постають перед людством. Виклики, які постали перед сучасною Україною вимагають об'єктивного наукового підходу та системного аналізу цінностей сучасної демократії, співвідношення їх з національною культурою, традиційними цінностями українського суспільства, що мають і релігійне підґрунтя зокрема. Складним є питання взаємовідносин церкви і демократії: з одного боку традиційні церкви завжди тяготили до суворої ієрархії, консерватизму, традиціоналізму, з іншого в самій християнській ідеології закладені принципи справедливості, братерства, толерантності («Нема вже іудея, ні елліна, нема ні раба, ні вільного, нема ні чоловічої статі, ні жіночої, бо всі ви одно во Христі Ісусі» (До Галатів 3:26-29 Біблія), основ громадянського суспільства, в діяльності і структурі релігійних громад. Автор ставить завдання в цій статті проаналізувати ці протиріччя і взаємовпливи, використовуючи комплексний підхід в органічному поєднанні аналітичного, діалектичного, структурно-функціонального методів.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні взаємовпливу релігійних (християнських) цінностей і цінностей сучасної демократії, еволюційні зміни в цьому процесі, прояв їх в сучасному суспільстві

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Інтерес до демократії, її засад виник, ще в античності, але з того часу образ демократії істотно змінився, раціоналізувався, набув правових і нормативних визначень, втілювався в життя в значній кількості держав. Її дослідженнями та просуванням займають міжнародні інститути і установи. Основи демократії і лібералізму були

розроблені відомими філософами і діячами Нового часу та Просвітництва (Дж. Локк, Ж.Ж. Руссо, Монтеск'є та ін.). Класичним стало дослідження демократії в Америці А. де Токвіля, утилітарний підхід до вивчення проблеми простежується у творчості Дж. Ст. Мілля, громадянське суспільство і соціальна держава аналізуються Дж. Дьюї та ін. Фундаменти сучасної теорії були закладені К. Ясперсом і К. Поппером. Науковці ХХ ст. досліджували демократію крізь призму соціології — Т. Парсонс і представники структурного функціоналізму. М. Вебер сформулював концепцію плебісцитарної лідерської демократії, Дж. Ролз теорії справедливості, Ю. Габермас комунікативної дії, Ф. Гаск економічної доктрини лібералізму, проблеми сучасної християнської демократії розглядає Р. Нойхауз, ліберальної демократії Ф. Фукуяма тощо. Проблематика статті потребує міждисциплінарного підходу, тому автор спирався на дослідження вітчизняних релігієзнавців, філософів і політологів. Серед вітчизняних дослідників тих чи інших аспектів даної проблеми можна визначити А. Колодного, В. Єленського, А. Арістову, О. Сагана, Л. Філіпович, Ф. Кирилюка, М. Рибачука, М. Томенка та ін.

Виклад основного матеріалу.

Сучасна концепція демократії потребує врахування не тільки політичних, а й соціокультурних чинників, не тільки процедури демократичного управління, а й зміцнення таких соціальних реальностей, як свобода слова, правові закони, засоби інформації, асоціації, вибір різновиду діяльності, відкритість суспільства тощо. Причому саме соціокультурний контекст робить процедури можливими, а згоду тих, ким керують, реальною. За цих умов зміна образу церкви, ставлення до релігії виступає певною мірою закономірним наслідком демократизації. Духовна культура у її суспільно зафіксованому вигляді вбирає усю багатоманітність світовідчуття окремих груп, верств, а в даному випадку йдеться про десятки мільйонів віруючих, з невід'ємним правом на свободу совісті та вираження своїх поглядів. А. де Токвіль наголошував, що значна релігійна основа американської держави робить можливою демократичну систему. Водночас Токвіль звертає увагу на специфічний релігійний плюралізм, за якого численні християнські секти по-різному розуміють відношення "людина — Бог", але мають однакові переконання стосовно відношення "людина — людина", тобто сповідують єдиний моральний код [13, с.303-304]. Незважаючи на релігійну гетерогенність, люди об'єднані спільною системою моральних цінностей і демократичними настановами зокрема.

Свободу совісті розглядають як здатність суверенного суб'єкту до вільного, без тиску зовнішніх чинників, самовизначення в духовній сфері, можливість творчої та відповідальної самореалізації на основі ціннісного

вибору. Самореалізація особистості в релігійно-духовній сфері потребує правового простору, соціальних і правових гарантій, які б забезпечували віруючим вільну культову діяльність. Свобода совісті має такі основні аспекти: самовизначення особистості щодо релігійних цінностей і відповідне зовнішнє релігійне самовираження на їх основі. Важливо, що в центрі проблеми свободи совісті поставлена віруюча людина, особистість. На сьогодні людство виробило правові стандарти свободи совісті, які отримали міжнародне визнання. Саме ці демократично окреслені права та гарантії свободи особистості мають становити основу наших законодавчих актів про свободу совісті з урахуванням традицій і національних особливостей. Протягом останніх десятиліть відбулися радикальні зміни у країнах Східної Європи. У конституціях багатьох країн, а також у законодавчих актах, які мають конституційну силу, забезпечені нові гарантії свободи релігії. Ми живемо в світі, який ставиться до ідеї релігійної свободи значно більш позитивно. Мали місце і зміни теологічного характеру: більша чутливість до релігійної свободи в рамках релігійної традиції (II Ватиканський Собор визнав необхідною потребу поважати релігійну свободу як передумову захисту людської гідності). Звернення до загальнолюдських цінностей, захисником яких впродовж віків була і релігія, робить політику більш демократичною, розширюється коло індивідуальних свобод, найважливішою з яких є свобода совісті.

Сьогоднішній світ в черговий раз став свідком конфронтації культур. Один з цих конфліктів бере початок з часів Реформації, коли виникло протистояння між протестантизмом і католицизмом. Концепція релігійної свободи була заснована тими, хто намагався побороти ворожнечу, яка виникла внаслідок цього розмежування, що правда шлях до цього був складний і кривавий. Спостерігаємо також розмежування культур півночі і півдня, розкол між східним і західним християнством, консерватизмом і демократією. Ще одна платформа зіткнення — це просвітницький секуляризм. Посилення в сучасному світі християнського та мусульманського фундаменталізму можна вважати реакцією на нього. Іудейська платформа і далі стикається з іншими світовими релігіями і культурами: зіткнення на Близькому Сході, трагедія голокосту. На сході великий вплив мають східні релігії — буддизм, сикхізм, індуїзм, де також виникають конфлікти. Вчорашні відносно світські держави, прагнуть визначити релігію як державну ідеологію (раніше Пакистан, Іран, Афганістан, а нині Туреччина, Індія та ін.). Якщо не буде винайдено способів усунення тертя між цими платформами, то нам, напевно, доведеться і далі бути свідками ескалації збройних конфліктів. Релігійна свобода, демократичні цінності — це один із ключів, який відчиняє двері до взаєморозуміння.

Демократичність політичного ладу значною мірою визначається станом політичної культури людей, шануванням ідеалів свободи, справедливості, порядку. Стан демократії в сучасному суспільстві пов'язаний насамперед з існуванням системи незалежних від держави об'єднань суверенних індивідуумів і вільно встановлених зв'язків між ними — громадянським суспільством. Сформоване на засадах плюралізму, лібералізму, толерантності таке суспільство спроможне протистояти як етатистським тенденціям з боку держави, так і анархізму з боку громадян. Відкрите суперництво суспільних інтересів ініціює політичний процес, який сприяє втіленню загальносоціального інтересу. Щоб демократизувати суспільство, необхідно займатися не тільки законотворчою, політико-юридичною діяльністю, а й сприяти усвідомленню людьми власних і чужих інтересів, свободи і гідності, шануванню норм суспільно-політичної взаємодії.

З прагненнями до свободи, демократії, гуманізму пов'язаний лібералізм, який має сьогодні значний вплив, велике поширення та популяризацію у посткомуністичних країнах. Лібералізм ґрунтується на визначенні пріоритету прав особи, яка є вищою цінністю порівняно з колективом, державою і своє коріння має в гуманізмі. Цей світогляд закріплює визначення недоторканності приватної власності, гарантії прав та свобод особи. В лібертаріанській формі репрезентує ідею вільного ринку і економічної свободи. Він будується на засадах метафізики індивідуалізму: індивід є автономним, суверенним законодавцем для самого себе. Кожна особистість самостійно будує план свого життя, обирає спосіб дії, формує уявлення про те, що можна називати «добрим життям». Існує певний життєвий суверенітет, володіючи яким, особистість формує структуру власних пріоритетів і переваг. Основне фундаментальне право людини — бути вільною. А свобода — це, насамперед відсутність обмежень, які накладаються природою чи державою. Ф. Гайєк, відомий економіст і філософ вважав, що демократія не можлива без капіталізму, а економічна свобода є передумовою для будь-якої іншої свободи. Для лібертаріанців держава більш прийнятна ніж анархія, але держава повинна бути «мінімальною». Треба зробити уточнення, що в ліберальній демократії політична група, що знаходиться при владі, — правляча партія — не зобов'язана поділяти усі аспекти ідеології лібералізму (вона може підтримувати і соціал-демократію). Однак вона зобов'язана підкорятись принципу верховенства закону.

Гуманістична і демократична теорія справедливості висуває такі основні вимоги: відмову від «природних» привілеїв, принцип індивідуалізму, захист державою свободи своїх громадян. Відомий протестантський теолог Р. Нібур так сформулював своє відношення до демократії: “Здатність людини до

справедливості робить демократію можливою, схильність людини до несправедливості робить її необхідною». [5] К. Поппер доводив, що обстоювання ліберальних цінностей сьогодні неможливе без постійного державного втручання в суспільне життя. «Моя теорія, будучи ліберальною, все ж не проголошує політики жорсткого невтручання. Лібералізм і втручання держави не суперечать одне одному — навпаки, свобода, вочевидь, неможлива, якщо її не гарантує держава» [12, с.150].

Ліберальні течії умовно можна поділити на два напрями, лібертаристи-прагматики і принципіві лібертаристи. Прагматики підтримують ідею «мінімальної» держави. Ф. Гаєк писав, що, якщо ми хочемо задовольнити бажання людей, то треба надавати державі меншого значення порівняно з ринком, який потребує всієї можливої інформації про характер устремлінь громадян. Саме це забезпечить максимальну ефективність виробництва. Посилення державного втручання в економіку має свої межі, за якими воно становить загрозу самому існуванню ринкової системи. Стверджуючи, що раціональний економічний розрахунок за соціалізму в принципі неможливий, Ф. Гаєк протиставляє йому капіталістичний ринок, пропонуючи передусім ринкові засоби регулювання економічного і політичного життя. Природний відбір витримують ті системи правил — від ідеології і релігії до способу організації виробництва, які забезпечують найкращі умови буття, найвищий рівень життя для можливо більшої кількості людей. З цих позицій розглядається і справедливість. Будь-які зовнішні способи розподілу суперечать свободі. За Ф. Гаєком, у суспільстві з вільним ринком товарів взагалі не може з'явитись ідея розподільної справедливості.

Принциповий лібертаризм розглядає права, які захищає мінімальна держава, як природні чи фундаментальні. Ідея держави пов'язується з вічним злом, бо допускає перерозподіл власності. Відомим представником цієї течії є Р. Нозік. У праці «Анархія, держава і утопія» він (як і М. Фрідман та інші представники монетаристської школи) виходять з того, що вільний ринок є гарантом індивідуальної свободи. [18] Більше того, ринок діє як процедурний механізм справедливості. Проте твердження лібертаризму про абсолютний пріоритет ринкових відносин часто супроводжується багатьма умовами, обмовками тощо, щоб наблизитися до більш адекватного розуміння відносин між ринком, державою, суспільством. Право може регулювати тільки важливі елементи ринкових відносин, основна ж роль належить загальноприйнятим уявленням про мораль і справедливість, добро і зло. Саме на духовну основу робить акцент лібертаристська ідеологія, підкреслюючи, що ринкові відносини між людьми — тільки частина сукупності норм, які регулюють життя соціуму.

Ліберальні ідеї виникають і структуруються у політично-економічну концепцію, яка пов'язана з необхідністю поділу влади, такої організації економічного господарювання, яка на перше місце ставить свободу та природні здібності людини. Ліберальний напрям в українській суспільній думці накреслив М. Драгоманов, який обстоював концепцію суспільства, що ґрунтується на ідеалі об'єднання гармонійно розвинутих особистостей. Своє розуміння моделі нової держави він подає в такій формулі: лібералізм в його найпоширенішій формі, федералізм — у справах державних, демократизм — у справах соціальних, з найтвердішою гарантією, асоціацією у справах економічних, раціоналізм — у справах письменництва і наукових. Драгоманов намагався пов'язати український національний рух з європейськими ліберально-демократичними теоріями.

М. Драгоманов, який уперше в Україні системно застосував, історичний метод у релігієзнавстві і заклав основи теорії свободи совісті, зробив вагомий вклад у розв'язання питання державно-церковних відносин [2]. Для нього рівноправне розмежування, інституціональна демократія державної влади і церкви, є не лише оптимальною передумовою їх відносин, а й історично закономірним явищем, результатом багатовікової історії Європи. Мислитель обґрунтовував думку, що найкращим гарантом свободи релігійного життя є правова держава, де суспільство контролює хід і зміст державного розвитку. На його думку, тільки особа має визначити зміст і напрям своєї релігійної діяльності. Для держави — це закрыта зона і неприпустима регламентація (чи стимулювання) з її боку. Водночас тільки держава спроможна і законопідзобна забезпечити рівноправність, законослухняність, взаємоповагу суб'єктів цієї діяльності в усіх її суспільних виявах. Якщо держава і церква, згідно з вченням М. Драгоманова, розглядаються як незалежні і рівноправні партнери та правові суб'єкти, то виникає потреба в якихось об'єктивних критеріях їхньої взаємодії. Таким критерієм вчений вважав права і свободи особистості. Дотримуватися їх мають і держава, і церква. Це був гуманістичний і демократичний підхід до державно-церковних відносин.

Українська ліберальна ідеологія ґрунтується на класичному принципі пріоритету права особи. Протоліберальні ідеї згодом сповідували І. Франко, Б. Кістяківський, своє тлумачення пропонували М. Туган-Барановський, М. Славинський. Поширення ліберальних ідей значною мірою сприяли В. Вернадський, А. Кримський. Проте теоретичні положення в українському історичному контексті не змогли набути сталого політично-економічного втілення.

На сьогодні лібералізм є поширеною світоглядною та політико-економічною концепцією. Значна частина українських політичних організацій

взяли на озброєння, згідно з їх твердженням, ліберальні ідеї. Але політологи відзначають існуючу неадекватність сучасних ліберальних структур в Україні сталим уявленням про лібералізм.

Традиційні християнські церкви знаходять протиріччя між християнським віровченням і сучасною ліберальною демократією. Зокрема вважають, що сучасний лібералізм, як продукт модерну, значною мірою був направлений проти релігії взагалі, Папа Пий IX навіть оголошував хрестовий похід проти лібералізму (1864 г.) Антиліберальні погляди більш притаманні сучасним східноєвропейським церквам, але цього не уникають і Католицька церква США і Римський престол, де відчувається помітний розкол з питань лібералізму, що стосується не тільки церкви, а і суспільства. З іншого боку, діяльність Папи Римського Іоанна Павла II сприяла демократизації як у релігійній, так і в політичній сферах. Масштабне реформування католицької церкви запустив Папа римський Франциск I – обговорюються питання висвячення і допуску до управління церквою жінок, одруження священників, хрещення трансгендерних людей, радикальне оновлення міжрелігійного співробітництва, децентралізація церкви. Частина сучасних авторів навіть зараховують сучасного папу римського Франциска до постмодерністів. [6, с.8-9]

Діалектика соціального і індивідуального завжди була джерелом людського розвитку. Вона ж є підґрунтям для тих трагічних колізій, котрі ми зустрічимо в труднощах раціонального співвідношення індивідуальних спрямувань з соціальними цілями, досвідом, нормативами, функціонуванням інститутів і систем знань, що узагальнюють цей досвід. Історично конкретний індивідуальний розвиток не може бути зрозумілий без аналізу соціально і історично типових особливостей внутрішнього світу людини — мотивів дій, пізнавальних і емоційних процесів, що характерні для відповідних суспільних умов і впливають на психологічну структуру особистості. Змінити людину, мобілізуючи її творчі сили і здатності, не змінюючи всієї системи об'єктивних відношень між індивідом і світом, в якому вона живе, не можливо. Орієнтиром для перетворення суспільних відносин між особистістю і суспільством може бути безперервне узагальнення нового соціального досвіду, виявлення і гармонізація індивідуальних і групових інтересів і потреб. Щоб вийти з кризи, недостатньо віднайти нові стимули економічного зростання, потрібна й демократична альтернатива економічному раціоналізму, котрий нерідко породжує асоціальні проекти. Тут потрібен і пошук такої моделі майбутнього, яка б об'єднала в собі економічну ефективність з гуманістичністю. Цей пошук формує широкі передумови для єднання всіх демократичних сил, відмову від конфронтаційної політичної культури.

Першою свободою, яку відкрито почали вимагати громадяни СРСР наприкінці 80-х років, була свобода віросповідання. Віруючі були серед перших, хто підніс прапор демократії. Але згодом хвиля політичної демократії майже не супроводжувалася демократичними імпульсами в самих релігійних організаціях і богослов'ї – «мовчання» православ'я з питань прав людини, не розробленість соціального вчення тощо.

Американський соціолог Т. Парсонс у межах системного функціоналізму звернув увагу на визначення релігійної організації в житті людини. Він констатував, що релігія входить щонайменше у три основні системи людського життя і виконує відповідні функції: це система особистості, соціальна система чи група, система культури. Релігія перебуває на межі систем — соціальної і культури, через релігію і її інститути цінності культури переходять у життя суспільства. (З цього, між іншим, випливає і потреба в міждисциплінарному підході до вивчення релігії). «Без сильної релігії, яка перебуває поза межами владних структур і від них незалежна, громадську свободу годі собі і уявити. Влада церкви частково врівноважує і нейтралізує владу держави». [7, с.135]

Сучасна політична ситуація призвела до того, що поняття “демократія” перейшло і на церкву. Зокрема представники протестантських церков України говорять про те, що їх громадах вибори проводяться демократично (в євангельських християн-баптистів, один з семи принципів — це те, що кожна помісна церква є незалежна, тобто вона вибирає собі пресвітера на загальних зборах), замість того, щоби вживати слово “вільно”. Термінологія і поняття демократії увійшли у розуміння церкви і прихожан, вони стали політизованими. Відомий дослідник Ф. Фукуяма вважає, що в країнах третього світу протестантські церкви активно сприяють створенню середовища для просування і демократичних цінностей. [14]

Своє головне завдання інститути християнської церкви вбачають у тому, щоб через релігійну громаду впливати на суспільство в християнському дусі, формувати склад думок, мораль, поведінку і суспільний устрій. Католицька церква намагається надати громаді значення «третьої сили», здатної через зміни світу зсередини формувати «надсуспільний устрій». Таке розуміння світу втілює соціально-політична доктрина католицизму, яку теологи називають способом буття людини на землі. Християнська онтологія і соціологія обґрунтовує і відстоює захист людини, істоти виняткової, наділеної безсмертєм душі. Дуалізм розуму людини (божественне і гріховне) долається, якщо людина дотримується вказівок церкви. Ця доктрина є опозицією до тоталітаризму і індивідуалізму, в ім'я добра і справедливості вона проголошує солідарність, яка має надприродний характер. Духовне життя людини оновлюється внаслідок духовної революції, яка єдина здатна змінити соціальний устрій. До такої

революції, вважають ідеологи католицизму, спрямовує ідея євангелізації світу. Ця концепція склалася поступово: починаючи з Конституції церкви, прийнятої II Ватиканським собором. Настанови собору дозволили кардинально змінити відносини з інакомислячими, проводити з ними діалог, який розглядається як один із засобів євангелізації. Врятувати людство перед лицем самознищення може лише істина віра в Христа. Політично це виглядає як досягнення впливу на життя народів, на владні структури через діалог зі світом, діалог порятунку. Водночас євангелізація мислиться і як метод збагачення віри.

Особливе місце, поряд з теоріями ліберальної демократії, соціал-демократії та ін., займає теорія християнської демократії. Біблія постає її першоджерелом, підґрунтям також є християнська філософія, в першу чергу, концепція інтегрального гуманізму Ж. Марітена. Значну роль відіграє теорія соціального конфлікту і соціальний католицизм, в першу чергу соціальне вчення Католицької Церкви. Серед філософів, близьких до цієї теорії, можна відмітити А. Бергсона, який вважав що демократія повинна бути євангелічною по суті, а її рушійна сила — любов. Відомий філософ і соціолог Ю. Габермас підкреслює, що такі ідеї, як захист прав людини, демократія, свобода виходять з іудейської етики справедливості і християнської етики любові.

Християнське соціальне вчення, являє собою світогляд — цілісне бачення сутності і причин, цінностей, смислів і мети світу і людського життя. Воно не є замкнутою системою, є відкритим для поглиблення знань про людину, історичним змінам, що відбуваються в культурі, науці, суспільстві. Воно ґрунтується на розумінні людини, яка створена Богом і покликана до вічного життя. Християнське соціальне вчення є зібранням принципів, що випробувані історією і можуть стати основою справедливого і вільного життя в державі і суспільстві [9, с.20] Православна ж теологія в цілому, на відміну від католицизму і протестантизму не виробила цілісного соціального вчення і має суперечливі взаємовідносини з демократією.

Християнство і демократія безпосередньо поєднались в теорії християнської демократії, яка відкидає світський, матеріалістичний підхід до людини. І також підхід, що оцінює її тільки з погляду традиції і природної ієрархії (консерватизм); безмежної особистої свободи і абсолютизації індивідуалізму (лібералізм); соціальної рівності і класової приналежності (соціалізм); національної переваги і протиставлення однієї нації іншим (націоналізм). В той же час теорія християнської демократії не відкидає повністю риси цих ідеологій. Тому що вона прагне гарантувати порядок і цінності, що захищає консерватизм, свободу, на якій ґрунтується лібералізм, соціальну справедливість і рівність, що обстоює соціалізм, національну ідентичність, що проголошує націоналізм. Іншими словами, теорія

християнської демократії націлена на те, щоб синтезувати ці світські філософії і створити альтернативу, так би мовити, середній шлях. Колективісти кажуть – важливим є суспільство, ліберали кажуть – важливим є індивідуум. А християнська демократія – це погляд на суспільство, що базується на природньому естві людини; вона бачить людину в цілій інтегральності життя, і з цього ракурсу здійснює політику. Християнська демократія ґрунтується на принципах солідарності, яка пронизує усі верстви суспільства, включаючи солідарність багатого з біднішим, і субсидіарності, ідеї, згідно якої державна влада мусить бути децентралізована якомога більшою мірою, але в той самий час може сягнути найвищої концентрації, якщо того потребує складна політична і економічна ситуація. Останній є одним з основоположних принципів Європейського Союзу, і означає постійне оцінювання обґрунтованості дій ЄС з погляду наявних можливостей на національному, регіональному та місцевому рівнях.

Багато партій за період незалежності України (ХДПУ, РУХ, РХП, Солідарність, УХДП та ін.) у своїх програмних документах розглядали і розглядають релігію як один з вирішальних факторів побудови демократичного суспільства. Своїми союзниками вони бачили УПЦ (КП), УАПЦ, УГКЦ, ПЦУ. Аналіз політико-релігійної ситуації в умовах розбудови державності показує нерівномірність і неоднозначність перебігу відносин між політикою і релігією, державою і церквою: від напруження до налагодження партнерських стосунків з релігійними організаціями. Неоднозначним було ставлення церков до демократії і демократичних цінностей. Хоча в певних аспектах церква завжди виступає в ролі контркультури, зі своєю мовою, практиками і наративами, вона не повинна бути замкнутою і самодостатньою. Формуючи свої практики та визначаючи актуальні напрями богословського пошуку, церква повинна враховувати вже існуючі в суспільстві засади і структури, а не спиратися лише на заздалегідь розроблену модель. Існуючі інтелектуальні та соціальні проекти можуть розглядатися при цьому як діалогові партнери, а не як непримиренні суперники.

Основною рисою, що характеризує зміни релігії в модерному світі, є секуляризація. Якщо раніше секуляризація була таким феноменом, з яким релігія боролася, протиставляючи свою ідеологію, то нині вона, навпаки, уявляється новою рисою релігійної свідомості. Релігія тепер готова дати відповіді на складні історичні і земні питання. Виникає новий тип християнства. Суть його полягає в тому, що релігійність в нових умовах знаходить притулок і в таких формах, які протиставляють себе офіційній церкві та її ортодоксії. Якщо раніше християнство претендувало на володіння абсолютною істиною, то зараз богослови схильні вважати, що жодне вчення,

жодна філософська доктрина не володіють істиною у повному обсязі. Як наслідок є необхідність християнства йти па зустріч земним проблемам, бути відкритим до будь-якого філософського чи іншого вчення. В своїй концепції постсекуляризму Ю. Габермас формулює певні вимоги рівноцінного діалогу. Від секуляризованих громадян вимагається постсекулярна свідомість і принципова відкритість релігійним аргументам, від релігійних громадян вимагається «модернізація релігійної свідомості» у відповідь на виклики, плюралізму, сучасної науки і розповсюдження позитивного права та профанної моралі, до інших релігій. Хоча він констатує збереження світського характеру сучасної держави в розвинутих країнах, враховуючи в цілому нерелігійну ліберальну і республіканську ідеологію. Частиною комплексу соціальних умов постсекуляризму є релігійний плюралізм.

На терені постсоціалістичних країн виникла категорія віруючих без конфесійної приналежності, «християн взагалі», за їх власним визначенням, — специфічна культурно-релігійна назва людей, які належать до православної культури. Це в основному люди, що не мають чіткого світогляду, відродження ними християнства відбувається на якомусь сучасному, більш універсальному рівні, хоча і в православному контексті, але часто прозахідної орієнтації. Соціологи приходять висновку, що нинішня релігійність є наслідком не «свідоства церкви», а значною мірою — логіки розвитку світської культури й ідеології, результатом спонтанних духовних пошуків і спрямувань людей. Бурхливо зростає віра і дуже повільно воцерковлення. Значна частина людей, особливо молоді, виступає «за віру, але проти церкви», помітним є певний релігійний синкретизм, конструювання релігії під себе із запозиченням вподобаних цінностей з різних релігій. Цьому сприяють процеси глобалізації, зближення і взаємопроникнення культур, активний розвиток інформаційного суспільства, занепад сучасної ортодоксії, традиційних релігій і церков, які до цього відступили під натиском секуляризації і втратили свій фундаментальний авторитет у багатьох суспільствах і державах, не встигають пристосовуватись до викликів сучасності. Християнські теологи наголошують на тому, що продовжується криза християнства на загальному фоні зростання релігійності і повернення до релігійних цінностей, але відбувається відродження того, що претендуючи на статус християнського, таким не є насправді. І ці тенденції також можна віднести до процесу подальшої секуляризації християнства. Звертається увага на подвійний характер рушійних сил секуляризації: внутрішня релігійна раціоналізація та мирська емансипація держави від церкви.

Численні соціальні дослідження 2000-них років на пострадянському просторі демонстрували більшу прихильності до авторитаризму серед віруючих, але чіткого поділу на віруючих антидемократів і невіруючих

демократів не спостерігалось. Серед самого православного духовництва ж були поширені антидемократичні настрої, непереборений дух національної і релігійної нетерпимості, хоча офіційна ієрархія тоді не втручалась в протистояння демократії і авторитаризму. Принцип цезарепапізму (в сучасному прочитанні), підтримки імперської ідеології держави агресора означився пізніше, хоча фундаменталістські групи і тенденції вже існували. Цьому присвячена значна низка досліджень українських релігієзнавців.

Американські дослідники аналізуючи взаємозв'язок релігії з суспільним життям, політикою, вирізняють декілька каналів зв'язку, серед яких — участь теологів у суспільних дискусіях з різних питань, лобіювання на користь того чи іншого законопроекту, місцевих постанов і конституційних доповідей, публічні дії духовенства з метою впливу на політичну поведінку офіційних осіб, призначення духовенства на громадські посади та інше. Сотні протестантських проповідників, пасторів працювали в Конгресі США з часу заснування країни. А. де Токвіль підкреслював у своїй відомій праці "Про демократію в Америці": "Християнська релігія зберігається в Америці не тому, що її послідовники вірять в її істинність, а завдяки майже суцільному переконанню в її користі для республіканських інститутів"[12, с.238].

Відокремити релігію від суспільно-політичних проблем можна лише в абстрактній теорії, бо від самого початку існування політичних інститутів останні завжди шукали підтримки у церкви. Проблеми релігії і проблеми мирського життя залишаються вічними для всіх народів і генерацій. Що ж до дискусій про співвідношення християнства і політики, яким вже 2000 років, то тут треба зазначити, що християнська віра сама по собі не має політичного забарвлення і змісту. Але це не означає, що Євангеліє закликає уникати усякої політики. Адже ніде так нерозривні поняття свободи і справедливості — свобода людини можлива за наявності справедливості.

Актуальною науковою і політичною проблемою постає визначення ролі релігії та її інституцій у створенні культурних засад громадянського суспільства в Україні. На думку Ю. Габермаса сучасна секуляризована культура переживає труднощі з репродукцією громадянського суспільства, для формування дійсно громадянської солідарності не достатньо когнітивного процесу. Він вважає, що у громадян європейських держав солідарність, яка би вона не була абстрактна і опосередкована правовими засадами, все ж таки виникає тоді, коли принципи справедливості щільно переплетені з культурними цінностями. Орієнтиром і джерелом цих цінностей історично була релігія. Ідея сприяння демократизації суспільства з боку християнських організацій в нашій країні не нова (перша спроба її втілення мала місце ще на початку ХХ ст.), але прогресивні соціальні орієнтири тоді не були підтримані офіційною церквою;

не мали подальшого теоретичного обґрунтування і ідеали християнської демократії: тоді вони протистояли інтересам імперії, а сьогодні можуть розвиватися в процесі церковно-державної співпраці на засадах гуманізму й демократії.

В ХХІ ст. все більше виходить на перший план той факт, що неможливим є існування релігії в суспільстві без того, щоб її догмати, молитви, міфи, передання, події священної історії не були втілені в земні речі: тексти пишуться певною мовою, у відповідності з правилами логіки людського мислення, храми будують у відповідності з законами земного буття, релігійні догми і цінності знаходять свій вираз через історично-культурну конкретику кожного суспільства, певний спосіб мислення. Загальний ідейний контекст, в якому знаходиться релігія, містить різні життєво-практичні, смисложиттєві альтернативи релігії: офіційні ідеології, групові світські доктрини, які часто будуються поза релігією (наука, політика та ін.). Теологи ж виходять з того, що релігія має визначальну роль у розвитку цивілізацій і культур. Дійсно, навіть сьогодні, в технократичному і інформаційному суспільстві, ми бачимо як теологічні наративи визначають долю держав. Сакральне протистоїть профанному, секулярному, тому, що належить повсякденності і не виходить за її межі. Але є взаємоперетин цих двох культур, сакрального і профанного, і зокрема він означається в ціннісному аспекті. Зараз не будемо зупинятись на квазісакралізації (або просто сакралізації) влади, усвідомленої чи ні. Так, чи інакше саме на підґрунті цінностей можливий діалог між світською демократією і релігійними вченням. І зміни відбуваються з обох сторін, що спілкуються. Р. Нібур у книзі «Христос і культура» пише, що теологія значно трансформує догмати християнства, щоб адаптувати їх до культури. А ми можемо підкреслити, і до культури демократії.[8]

Список використаних джерел

1. Гайєк Ф.А. Право, законодавство і свобода. Нове визначення ліберальних принципів справедливості і політичної економії / Переклад з англійської: В. Дмитрук. Київ: Аквілон-Прес, 2000. - 448 с.
2. Драгоманов М. Вибрані праці у 3-х т., 4 кн. / Редкол: В.П. Андрущенко (голова) та ін. — К.: Знання України, 2006. - Т. I. - Кн. 1: Історія. Педагогіка. Публіцистика / Упорядкув. та прим. В.Ф. Погребенник. - 344 с.
3. Євдокимова Т.В. Взаємовідносини політики і релігії в соціокультурному просторі (соціально філософський аналіз) // Автореферат дис. ... кандидата філос. Наук. – К.: 2002. – 21 с.
4. Євдокимова Т.В. Фундаменталізм як релігійний і ідеологічний феномен // Гілея: науковий вісник. – 2021 – №164 (8-9) – С.13-21.

5. Єленський В. Християнство і демократія // Радіо свобода. Серпень 2006. [Електронний ресурс] – Режим доступу <https://www.radiosvoboda.org/a/949509.html>
6. Жицінський Ю. Бог постмодерністів / Пер. з польської Юзеф Жицінський. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2004. – 200 с.
7. Консерватизм: Антологія. 2-ге вид. / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. - К.: ВД "Простір", "Смолоскип", 2008. — 788 с.
8. Нибур Р. Христос и культура [Електронний ресурс] – Режим доступу <https://www.reformed.org.ua/2/280/5/Niebuhr>
9. Нойхауз Н. Політики, далекі від християнства // Збруч – 2019.01.16 [Електронний ресурс] – Режим доступу (<https://zbruc.eu/node/86163>)
10. Нойхауз Н. Цінності християнської демократії. [Електронний ресурс] – Режим доступу <https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fcoollib.net%2Fa%2F132127-norbert-noyhauz>
11. Папа Венедикт XVI про основні принципи соціальної доктрини Католицької церкви [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.radiovaticana.org/UCR/Articolo.asp?c=203499>
12. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 1. / Перекл. з англ. О. Коваленка.— К.: Основи, 1994.— 444 с.
13. Токвіль А. Про демократію в Америці. – К.: Всесвіт, 1999. – 587 с.
14. Фукуяма Ф. Будуще фундаменталізма [Електронний ресурс] <http://www.politnauka.org/library/nation/fukuyama.php>
15. Habermas J. Moralbewußtsein und kommunikatives Handeln – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1983. – 207 S.
16. Hefner W.R. Democratic Civility: The History and Cross-Cultural Possibility of a Modern Political Ideal / Ed. by R.W.Hefner. – New Brunswick (NJ.), 1998.
17. Niebuhr: His religious, social, and political thought, ed. Charles W. Kegley, 1967 – 586 s.
18. Robert W. Bretall, 229-50. New York: Macmillan Company, 1961.
19. Nozick, R. Anarchy, State, and Utopia, New York: Basic Books, 1999 – 367 s.
20. Religion and Politics in the United States / Kenneth D. Wald and Allison Calhoun-Brown – N.Y, Toronto, Plymouth UK, 2014 – 496 s.
21. Reinhold Niebuhr on Politics: His Political Philosophy and Its Application to Our Age as Expressed in His Writings ed. by Harry R. Davis and Robert C. Good. (1960) – 384 s.

22. Religion and Politics in America: Faith, Culture, and Strategic Choices / Allen D. Hertzke, Laura R. Olson, Kevin R. den Dulk, Robert Booth Fowler – New York, N.Y: Routledge, 2019 – 362 s.

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor **Yevdokimova Tetyana**,
Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor **Sharypin Andrey**
Kyiv National University of Construction and Architecture

DEMOCRATIC VALUES AND CHRISTIANITY

The system of democratic rights and freedoms is most often associated with secularization, the liberation of society and the state from the influence of the church, but the valuable basis of democracy, fundamental freedoms, including freedom of conscience and religion, have their foundation in religion, in particular, Christianity. The main directions of modern democracy emphasize the spiritual basis of their ideologies. The famous German philosopher and sociologist Y. Habermas emphasizes that such ideas as the protection of human rights, democracy, and freedom come from the Jewish ethics of justice and the Christian ethics of love. At the same time, secularization has not completely coped with the task of legitimizing the social order and needs help from religious spirituality, which has become clear in the post-secular era of modernity.

On the other hand, the realization of the rights and freedoms of believers is ensured by the legal basis of democracy. The state of democracy in modern society is also connected with the representation of systems of independent associations of sovereign individuals and freely established connections between them - civil society. Church communities and various social and church associations have a significant presence in this society. The problems of civil society formation are echoed in the doctrine of subsidiarity and solidarity of Christian social teaching. Liberalism, liberal democracy, is primarily a question of freedom. The impetus for freedom of religion, as proven by many researchers, came from Protestant sects. M. Weber determined that religion can act as one of the factors of social dynamics, and that the Reformation and Protestantism contributed to the awakening of the spirit of entrepreneurship and laid the foundations of a market economy

The article is devoted the influence of Christianity on the formation of the value foundations of democracy, the formation of a system of democratic rights, freedoms and civil society. The theoretical justification of Christian and liberal democracy is analyzed, as well as the influence of the established norms and freedoms of a democratic society on the emergence of Christian social teaching,

changing the image of the church in the modern world, and on the spiritual definition of citizens as a whole.

Key words: democracy; freedom of conscience; liberalism; Christian democracy; Christian social teaching; democratic values; justice; solidarity; system of rights and freedoms

REFERENCES

1. Gajyek F.A. Pravo, zakonodavstvo i` svoboda. Nove viznachennya li`beral`nikh princzipi`v spravedlivosti` i` poli`tichnoyi ekonomii`yi / Pereklad z angli`js`koyi: V. Dmitruk. Kiyiv: Akvi`lon-Pres, 2000. — 448 s. {in Ukrainian}
2. Dragomanov M. Vibrani` praczi` u 3-kh t., 4 kn. / Redkol: V.P. Andrushhenko (golova) ta i`n. — K.: Znannya Ukrayini, 2006. —T. I. — Kn. 1: I`stori`ya. Pedagogi`ka. Publi`czistika / Uporyadkuv. ta prim. V.F. Pogrebennik — 344 s. {in Ukrainian}
3. Yevdokimova T.V. Vzaiemovidnosyny polityky i` relihii v sotsiokulturnomu prostori (sotsialno filosofskyi analiz) // Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata filos. nauk – K.: 2002. – 21 s. {in Ukrainian}
4. Yevdokimova T.V. Fundamentalizm yak relihiinyi i` ideolohichniy fenomen // Hileia: naukovyi visnyk. – 2021 – №164 (8-9) – S.13-21 {in Ukrainian}
5. Yelens`kij V. Khristiyanstvo i` demokrati`ya // Radi`o svoboda. Serpen` 2006. [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu <https://www.radiosvoboda.org/a/949509.html> {in Ukrainian}
6. Zhiczi`ns`kij Yu. Bog postmoderni`sti`v / Per. z pol`s`koyi Yuzef Zhiczi`ns`kij. – L`vi`v: Vidavnicztvo Ukrayins`kogo Katolicz`kogo Uni`versitetu, 2004. – 200 s. {in Ukrainian}
7. Konservatizm: Antologi`ya. 2-ge vid. / uporyad. O. Proczenko, V. Li`sovij. - K.: VD "Prosti`r", "Smoloskip", 2008. — 788 c. {in Ukrainian}
8. Nybur R. Khrystos y kultura [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu <https://www.reformed.org.ua/2/280/5/Niebuhr>
9. Nojkhauz N. Poli`tiki, daleki` vi`d khristiyanstva // Zbruch – 2019.01.16 [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu (<https://zbruc.eu/node/86163>) {in Ukrainian}
10. Nojkhauz N. Czi`nnosti` khristiyan`s`koyi demokrati`yi. [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu <https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fcoollib.net%2Fa%2F132127-norbert-noyhauz> {in Ukrainian}
11. Papa Venedikt KhVI` pro osnovni` princzipi soczi`al`noyi doktrini Katolicz`koyi czerkvi [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: <http://www.radiovaticana.org/UCR/Articolo.asp?c=203499> {in Ukrainian}

12. Popper K. Vi`dkrite suspi`l`stvo ta jogo vorogi. Tom 1. / Perekl. z angl. O. Kovalenka.— K.: Osnovi, 1994.— 444 s. {in Ukrainian}
13. Tokvi`l` A. Pro demokrati`yu v Americzi`. – K.: Vsesvi`t, 1999. – 587 s. {in Ukrainian}
14. Fukuyama F. Budushhee fundamentalizma [Elektronnij resurs] //http://www.politnauka.org/library/nation/fukuyama.php
15. Habermas J. Moralbewußtsein und kommunikatives Handeln – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1983. – 207 S. {in German}
16. Hefner W.R. Democratic Civility: The History and Cross-Cultural Possibility of a Modern Political Ideal / Ed. by R.W.Hefner. – New Brunswick (NJ), 1998. {in English}
17. Niebuhr: His religious, social, and political thought, ed. Charles W. Kegley, 1967 – 586 s. {in English}
18. Robert W. Bretall, 229-50. New York: Macmillan Company, 1961. {in English}
19. Nozick, R. Anarchy, State, and Utopia, New York: Basic Books, 1999 – 367 s. {in English}
20. Religion and Politics in the United States / Kenneth D. Wald and Allison Calhoun-Brown – N.Y, Toronto, Plymouth UK, 2014 – 496 s. {in English}
21. Reinhold Niebuhr on Politics: His Political Philosophy and Its Application to Our Age as Expressed in His Writings ed. by Harry R. Davis and Robert C. Good. (1960) – 384 s. {in English}
22. Religion and Politics in America: Faith, Culture, and Strategic Choices / Allen D. Hertzke, Laura R. Olson, Kevin R. den Dulk, Robert Booth Fowler – New York, N.Y: Routledge, 2019 – 362 s. {in English}